

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

ОЛЕФІР ВАЛЕРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

ПСИХОЛОГІЧНА СУМІСНІСТЬ В СПОРТИВНИХ
ГРУПАХ І КОМАНДАХ

19.00.07 - Педагогічна і вікова психологія

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

ХАРКІВ - 1995

Дисертацією є

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00777978 (2)

Робота виконана в Санкт-Петербурзькій державній академії педагогічних наук і спорту ім. П.Ф.Лесгафта

Науковий керівник

- доктор психологічних наук, доцент РУМЯНЦЕВА ВАЛЕНТИНА ІВАНІВНА.

Офіційні опоненти

- доктор психологічних наук, професор БОЧАРОВА СВІТЛАНА ПЕТРІВНА;
- кандидат психологічних наук, доцент МОРГУН ВОЛОДИМИР ФЕДОРОВИЧ

Провідна організація

- Київський державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова.

Захист відбудеться "6" квітня 1995 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої Вченої ради К.113.24.02 у Харківському державному педагогічному університеті ім.Г.С.Сковороди/310168, Харків, вул.Блхера, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім.Г.С.Сковороди.

Реферат розісланий "2" березня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої Вченої ради

С. Т. ЗОЛОТУХІНА

ЛННБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність. Підвищення рівня вимог, які пред'являються до підготовки сучасних спортивних команд, роблять досить актуальною проблему психологічної сумісності їх членів. Особливо ця проблема значима для тих груп та команд, де висока ступінь взаємозв'язку та взаємозалежності між партнерами.

Важливість досліджень психологічної сумісності спільно діючих спортсменів викликана насамперед запитом спортивної практики - формуванням оптимальних за психологічним складом груп та команд, здатних до прояву максимальних можливостей в плані вирішення поставлених перед ними завдань.

На необхідність дослідження психологічної сумісності людей неодноразово вказували такі авторитетні вчені, як Б. Г. Ананьєв, Е. С. Кузьмін, Б. Ф. Ломов, Б. Д. Паригін, К. К. Платонов. В роботах цих вчених психологічна сумісність людей розглядається як фактор, який інтегрує групу на виконання спільної діяльності та осумовлює її ефективність.

Незважаючи на те, що дослідження психологічної сумісності людей має більш ніж 30-ти річний строк, проведений аналіз спеціальної літератури дозволяє зробити висновок, що в цілому психологічна сумісність членів спортивних груп та колективів вкрай мало, явно обмаль робіт, в яких би вона вивчалась в реальних умовах сумісної взаємозв'язаної спортивної діяльності. Практично залишається не вивченим питання про вплив рівня взаємозв'язаності між членами групи та поєднанням релевантних діяльності індивідуально-психологічних властивостей партнерів на їх психологічну сумісність. Взаємо-

з'язаність членів групи - фактор, який визначає об'єктивну необхідність взаємодії і є одним із найважливіших в системі інших, що обумовлюють ефективність спільної діяльності. З іншого боку відомо, що психологічна сумісність - ефект оптимального поєднання різноманітних індивідуально-психологічних властивостей учасників взаємодії. Прийнято розглядати два основних типи поєднань індивідуально-психологічних властивостей членів групи: за принципом подібності або за принципом взаємного доповнення (комплементарності). Але питання про те, який принцип поєднання характерний для тієї чи іншої спільної спортивної діяльності, залишається відкритим. Крім того, ми вважаємо, що процес вивчення закономірностей психологічної сумісності буде більш плідним, якщо виходити із єдиних критеріїв кількісної оцінки визначення міри подібності-відмінності між партнерами за тими чи іншими індивідуально-психологічними властивостями.

Об'єкт дослідження - члени парних екіпажів з веслування на байдарках та діади волейболістів, які відрізнялись рівнем психологічної сумісності.

Предмет дослідження - вплив особливостей взаємодії членів парних екіпажів веслярів та діад волейболістів і рівня вираженості притаманних їм індивідуально-психологічних властивостей на їх психологічну сумісність.

Мета дослідження полягає в експериментальному вивченні особливостей психологічної сумісності в групах-діадах веслярів на байдарках та волейболістів.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що психологічна сумісність членів спортивних груп та команд обумовлена взає-

мозь'язаним впливом особливостей взаємодії (рівнем взаємозв'язаності) та їх індивідуально-психологічними властивостями. Поєднання показників психомоторики як найважливіших індикаторів саморегуляції рухів в психологічно сумісних групах буде здійснюватись на основі подібності. Властивості особистості членів спортивних груп та команд будуть поєднуватись як згідно принципу подібності, так на основі принципу комплементарності.

Досягнення мети потребує вирішення таких завдань:

1. Виявити індивідуально-психологічні властивості спортсменів груп, що досліджувалися, які обумовлюють їх психологічну сумісність.

2. Вивчити особливості поєднання індивідуально-психологічних властивостей членів груп, що відрізняються рівнем взаємозв'язаності.

3. Розробити методичне правило діагностики та прогнозування психологічної сумісності членів досліджуваних спортивних груп та команд.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є принцип діяльності, згідно з яким зміст та структура спільної діяльності розглядається як фактор, що конститує групу, як інтегратор усіх групових процесів та явищ.

Методи дослідження. Для перевірки гіпотези та вирішення поставлених задач використовувались такі методи: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, метод експертних оцінок, лабораторний експеримент, психодіагностичні тести, порівняння векторів середніх значень, факторний, кластерний та дискримінантний аналіз.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- дана робота представляє собою перше цілеспрямоване експериментальне дослідження психологічної сумісності в реальних спортивних групах та командах з різним рівнем взаємозв'язаності учасників;

- у виявленні індивідуально-психологічних властивостей та їх симптомокомплексів у веслярів на байдарках і волейболістів, а також особливостей поєднання індивідуально-психологічних властивостей, які впливають на психологічну сумісність партнерів;

- запропонуванні експериментально обгрунтованих методичних прийомів діагностики рівня психологічної сумісності членів спортивних груп-діад як по комплексу індивідуально-психологічних властивостей, так і за допомогою апаратурної методики "Гомеостатична установка".

Теоретична значимість роботи заключається в тому, що проведене дослідження особливостей психологічної сумісності в спортивних групах та командах дозволяє внести певний вклад в сучасну психологічну та педагогічну науки. Отримані результати вносять також певний вклад в розкриття механізмів психологічної сумісності в спільній спортивній діяльності. Психологічна сумісність розглядається як властивість спортивної групи, яка суттєво впливає на ефективність змагальної діяльності команди.

Практична значимість роботи полягає в тому, що отримані психологічні значення можуть бути використані в педагогічній практиці виховання спортсменів та підготовці їх до змагань. Теоретичні та методичні результати роботи можуть бути вико-

ристані при здійсненні оптимального відбору та комплектуванні ігрових ланок, екіпажів і тим самим уникнути непродуктивного використання часу на досягнення зіграності команди, накатаності екіпажу потенційно несумісних спортсменів.

Достовірність результатів дослідження забезпечувалась перевіркою методичного інструментарію на надійність та валідність, використанням достатньої кількості спортсменів, що брали участь в дослідженні, математико-статистичних критеріїв, поєднанням методів кількісного та якісного аналізу.

Апробація та впровадження результатів. Результати дослідження доповідались на науково-практичній конференції "Оптимізація фізического виховання студентів и підготовка спортсменів в вузе" в м. Мінськ, (травень 1991 р.), на наукових конференціях кафедр психології ДДОІФК ім. П. Ф. Лесгафта та ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, а також використовуються в практичних учбових заняттях із студентами факультету фізичної культури. Методичне правило відбору та комплектування парних екіпажів у веслуванні на байдарках впроваджена в практику роботи із спортсменами збірної команди Харківської області.

На захист виносяться такі положення:

1. Психологічна сумісність членів спортивних груп та команд вплетена в процес спільної діяльності і проявляється в результативності групової діяльності та задоволеності партнерів один одним.

2. Специфіка психологічної сумісності членів спортивних груп та команд залежить від особливостей конкретної спільної діяльності та індивідуально-психологічних властивостей

спортсменів.

3. Рациональний, оптимальний відбір та комплектування екіпажів, ігрових ланок необхідно проводити на основі комплексної психодіагностики сумісності їх членів.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, практичних рекомендацій, бібліографії та додатку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет дослідження, гіпотеза, мета, завдання, методи, розкривається наукова новизна, теоретичне та практичне значення, положення, які виносяться на захист.

У першому розділі - "Психологічна сумісність як фактор ефективності спільної діяльності" - сформульовано визначення поняття психологічної сумісності; приведені основні емпіричні індикатори сумісності, сфери її прояву та рівні вивчення; розглянуто співвідношення з іншими груповими феноменами - згуртованість та організованість групи. Проведено аналіз основних напрямків її вивчення в різноманітних групах людей та факторів, що її обумовлюють. Окремо розглянуті роботи, що в тій чи іншій мірі стосуються вивчення психологічної сумісності в спортивних групах та командах.

Аналіз численних визначень поняття психологічної сумісності (В. А. Бодров, 1984; В. В. Бойко, О. Г. Ковальов, В. М. Панферов, 1983; Р. Л. Кричевський, 1979; В. Б. Ольшанський, 1975; В. І. Румянцева, 1934; А. Л. Свенцицький, 1973; М. Е. Shaw, 1971) дозволяє виділити деяке загально характерне для сьогодніш-

нього часу розуміння цього явища. З одного боку воно розглядається головним чином як діадний феномен, а з іншого - передбачає певне поєднання властивостей взаємодіючих людей по відношенню до цілей їх взаємодії.

В експериментальних дослідженнях сумісності членів контактних груп використовуються різні її емпіричні індикатори: взаємні соціометричні вибори (В. А. Бодров, Н. Ф. Третьякова, 1990; Л. Д. Глотчкін, Г. В. Ложкін, В. В. Спасенников, 1986), взаємооцінки партнерів за спеціальними шкалами (Р. Л. Кричевський, 1980; М. Г. Рогов, 1982), ефективність спільної діяльності (В. А. Бодров, 1984; М. М. Обозов, 1974; В. І. Румянцева, 1984) та інші.

Психологічну сумісність прийнято розглядати в двох сферах групової активності - в діловій (офіційній) та особистісній (неофіційній). Основним критерієм сумісності в сфері офіційних відношень членів групи виступає результативність групи, а в сфері неофіційних відношень - висока взаємна задоволеність учасників неформального спілкування. В умовах напруженої спільної спортивної діяльності ділова та особистісна сумісність тісно взаємозв'язані і взаєдоповнюють одна одну. Тут можна говорити про єдину психологічну сумісність, яка вплетена в процес спільної діяльності.

Сумісність членів групи можна досліджувати на трьох рівнях: психофізіологічному, психологічному, соціально-психологічному і оцінювати з позицій групового стану, властивості або процесу.

Поряд з психологічною сумісністю членів групи, до інтегративних характеристик групи відносяться близькі до неї за

змістом такі групові феномени, як згуртованість та організованість. По відношенню до них сумісність виступає як необхідна умова, як фактор, що їх обумовлює.

Ми розуміємо психологічну сумісність як властивість спортивної групи (команди), що базується на певному поєднанні: індивідуально-психологічних особливостей членів групи і проявляється в результативності спільної діяльності та задоволеності учасників один одним.

Для систематизації досліджень сумісності запропоновано декілька класифікацій. Одна з них належить М.Шоу (1971), згідно з якою виділяється два типи сумісності: в сфері потреб та поведінки партнерів. Представником першого типу досліджень сумісності є автор теорії інтерперсональних відношень - В.Шуц (1958), який експериментально довів зв'язок сумісності членів групи з її результативністю, згуртованістю, бажанням до подальшої підтримки контактів. Підхід до вивчення поведінкової сумісності в основному використовувався в роботах В.Хейторна (1956) та М.Шоу (1971). Автори вивчали сумісність членів групи в залежності від авторитарності та домінантності. Установлено, що групи із подібними за показниками авторитарності членами, демонструють більшу сумісність, ніж гетерогенні групи.

Інша класифікація досліджень психологічної сумісності запропонована М.М. та А.М.Обозовими (1981), які виділили структурний, функціональний та адаптивний підходи до вивчення цього феномену. До функціонального підходу в вивченні сумісності можна віднести роботи Ф.Д.Горбова (1966), М.А.Новікова (1968), які першими висунули принципи інтегральної

оцінки групи та розробили прилад "Гомеостат" для дослідження психологічної сумісності.

Численні дослідження психологічної сумісності виконані в руслі структурного підходу (В.А.Бодров, Н.Ф.Лук'янова, 1982; В.П.Захаров, 1977; М.М.Обозов, 1979; В.М.Русалов, 1982 та ін.). Основна мета цих досліджень - пошук оптимальних поєднань різноманітних психологічних характеристик партнерів для ефективної спільної діяльності.

Дослідження сумісності в спортивних групах та командах (Д.Я.Богданова, Л.Б.Амеліна, 1988; І.П.Волков, 1973; В.В.Медведев, 1967; М.А.Новіков, Є.Б.Самсонов, 1966; В.І.Рум'янцева, 1984 та ін.) були виконані в руслі вищезгаданих підходів і переслідували мету - оптимізувати відбір та комплектування ефективних спортивних груп та команд.

Огляд результатів дослідження психологічної сумісності в різних групах людей показує, що вони відзначаються різноманітністю авторських підходів та суперечністю експериментальних даних. Незважаючи на це, аналіз літературних даних дозволяє виділити ряд факторів, що обумовлюють сумісність учасників спільної діяльності: 1) пов'язані з особистістю (рівень вираженості тієї чи іншої особистісної властивості); 2) позаособистосні (подібність-відмінність партнерів за індивідуально-психологічними особливостями); 3) внутрішньогрупові (рівень соціально-психологічного розвитку групи); 4) позагрупові (тип групового завдання, особливості взаємодії партнерів).

Ми вивчали вплив першого, другого та четвертого факто-

рів на психологічну сумісність членів спортивних груп та команд.

У другому розділі - "Програма та методики дослідження" - розкрито організацію дослідження, дано обґрунтування вибору об'єктів дослідження, приведена процедура операціонального визначення поняття психологічної сумісності, дана характеристика методик.

При виборі експериментальних моделей - конкретних видів спортивної спільної діяльності, для вирішення поставлених в дослідженні завдань, враховувалось те, що види спорту повинні відрізнятись за психологічними особливостями взаємодії партнерів. В зв'язку з цим основою для вибору об'єктів дослідження стала психологічна систематика видів спорту та змагальних вправ, розроблена Т.Т. Джемгаровим (1979). Були вибрані волейбол та веслування - види спорту відповідно з спільно-взаємозв'язаними та спільно-синергічними діями партнерів. Під синергізмом розуміється якість, яка проявляється в суворій синхронізації рухів та в прямому об'єднанні і взаємодоповненні зусиль.

У веслуванні об'єктом дослідження стали екіпажі-двійки, а у волейболі - парні ігрові зв'язки.

Емпіричними індикаторами психологічної сумісності були: результативність спільної діяльності та задоволеність партнерів один одним. На основі цих критеріїв були сформовані "полярні групи" спортсменів, в які ввійшли по 20 екіпажів-двійок веслярів та по 20 ігрових зв'язок волейболістів різного рівня психологічної сумісності. У веслуванні психологічно сумісні екіпажі високого рівня отримали назву "нака-

тані", а екіпажі більш низького рівня - "ненакатані". Відповідно групи волейболістів отримали назви - "зіграні" та "незіграні". Ці назви, взяті із спортивного лексикону, досить влучно відтворюють суть явища, яке досліджувалось.

Таким чином, загальна кількість вибраних склала 160 спортсменів, вік яких - від 18 до 25 років. Спортивна кваліфікація - перший розряд, кандидати та майстри спорту.

Як організаційний метод в роботі використовувався порівняльний метод дослідження. Співставлялись групи спортсменів з різним рівнем психологічної сумісності.

В лабораторному експерименті використовувався прилад "Гомеостатична установка", розроблений В.І.Румянцевом. Цей прилад дозволяє моделювати групову взаємозв'язану діяльність і вивчати сумісність спортсменів на психофізіологічному рівні. Установка складається із двох основних частин - порожнистого металевго стержня, закріпленого на масивній металевій платформі та бронзового або латунного кільця, по колу якого рівномірно розподілені чотири отвори з різьбою. В них вкручені невеликі гвинтики з закріпленими капроновими нитками довжиною від 4 до 6 метрів. Другий кінець ниток прилаштований до дерев'яних ручок для захвату їх учасниками експерименту. Завдання полягає в тому, що учасники, розмотавши нитку та утримуючи її за ручки, повинні збалансувати, урівноважити кільце над металевим стержнем таким чином, щоб точно попасти на нього і утопити це кільце до основи стержня.

Процедура проведення експерименту для групи із двох чоловік полягає в ось чому. Металева платформа встановлюється на звичайний стіл в центрі приміщення, де проводиться експе-

римент. Поруч з платформою розташовується кільце і по одній ручці з намотаними нитками. Решта ручок з розмотаними нитками на всю довжину знаходяться на підлозі по обидва боки від столу. Учасники, по сигналу асистента, повинні розмотати нитку на одній із ручок, а потім, утримувачи в кожній руці по ручці та натягуючи нитки, виконують завдання.

Кожна група використовує по три спроби - одна проба, а дві залікові. В залікових спробах учасникам дається інструкція "А" та "Б".

Інструкція "А": "Надіти кільце на стержень якомога швидше. Фіксується час та число помилок".

Інструкція "Б": "Надіти кільце на стержень якомога точніше. Фіксуються помилки та час".

За помилку вважається кожне доторкання кільця до стержня. Час фіксується асистентом, який запускає секундомір одночасно з командою "Почали!", і зупиняє, коли група вирішує завдання.

Експериментатор під час експерименту позначає в протоколі тільки вербальну активність кожного члена групи, а після завершення експерименту заносить до протоколу дані про час та якість виконання завдання.

Обробка результатів експерименту заключається в знаходженні середніх оцінок за часом, якості та вербальною активності за двома заліковими спробами.

Для характеристики індивідуально-психологічних властивостей веслярів та волейболістів використовувалися психодіагностичні тести.

Вихідним положенням при виборі психодіагностичних мето-

дик дослідження стало уявлення про сумісність як про багато-рівневий феномен. Для характеристики індивідуально-психологічних властивостей спортсменів на психофізіологічному рівні використовувались: час простої реакції на звук, максимальна частота рухів на малій амплітуді, точність відмірювання зусиль (50% від максимального).

Особистісні властивості спортсменів виявлялись з допомогою 16-факторного опитувальника особистості (16 PF) Р.Кеттела - форма "С", опитувальника Г.Айзенка (EPI). Для характеристики типу мотиваційної направленості особистості: а) "на завдання"; б) "на взаємодію"; в) "на себе" - використовувалась "Орієнтаційна анкета" Б. Баса.

Кількісна обробка первинних даних проводилась різними математико-статистичними методами. Використовувались як прості описові статистики (середні значення, стандартні відхилення), так і складні методи багатомірного статистичного аналізу (порівняння векторів середніх значень, факторний, кластерний та дискримінантний аналіз).

У третьому розділі - "Особливості психологічної сумісності в групах веслярів та волейболістів" - виявлені індивідуально-психологічні властивості веслярів та волейболістів, які обумовлюють їх психологічну сумісність; визначено особливості поєднання, включених в дослідження психологічних показників, в сумісних групах; розроблено методичне правило відбору та комплектування психологічно сумісних екіпажів та ігрових зв'язок.

Порівняння векторів середніх значень показників індивідуально-психологічних властивостей веслярів "накатаних" та

"ненакатаних" екіпажів показало, що вони достовірно відрізняються між собою рівнем їх вираженості. Ці відмінності виявлені за такими показниками: підлеглість-домінантність (фактор E із 16 PF), схильності до почуттів-прийняття та дотримання загальноприйнятих правил та норм (G), залежності-незалежності від групи (Q_2), високий-низький самоконтроль (Q_3), орієнтація "за себе" (NC), орієнтація "на взаємодію" (VD), точність відмірювання зусиль (T3).

Змістовний психологічний зміст цих відмінностей полягає в тому, що спортсмени "накатаних" екіпажів більш свідомо дотримуються загальноприйнятих правил та норм поведінки, наполегливі в досягненні поставленої мети, краще здійснюють самоконтроль емоцій та поведінки. Вони орієнтовані на досягнення групових завдань, взаємодію з партнерами, групову думку та норми. У них вище рівень розвитку здібностей до варіації силових зусиль. Члени "ненакатаних" екіпажів характеризуються протилежними рисами.

Для груп "накатаних" та "ненакатаних" веслярів аналізувались профілі індивідуально-психологічних особливостей спортсменів, які виконують функції загребного та "2-го номеру" екіпажу. Статистичний аналіз показав, що загребні психологічно сумісних екіпажів достовірно відрізняються від своїх партнерів. Це проявляється в більш вираженій незалежності в судженнях та поведінці (E), сприйняттю нового, аналітичності мислення (Q_1), орієнтації на досягнення групової мети (N3), що в цілому свідчить про ділову направленість в структурі особистості загребних "накатаних" екіпажів. Загребні психологічно менш сумісних екіпажів характеризуються

емоційною нестійкістю (С), схильністю до домінантності (Е), перевагою мотивів власного благополуччя, прагненням до власного престижу (L, НС).

Результати факторного аналізу показників особистісних тестів у веслярів різного рівня сумісності свідчить про те, що вони розрізняються не тільки якісним складом первинних властивостей особистості, але й різними за змістом вторинними рисами, що виявляються в результаті факторного аналізу. Ці відмінності проявляються в факторах другого порядку - тривожності-притосованості, самоконтролі, особистісній направленості ("на завданчя", "на себе"). Факторний аналіз показників властивостей особистості суттєво доповнює результати порівняння середніх значень. Опис структур взаємозв'язків особистісних тестів дозволяє краще розуміти механізми психологічної сумісності членів веслярських екіпажів.

У членів "зіграних" та "незіграних" груп волейболістів також виявлені достовірні відмінності для 10 із 24 включених в дослідження показників. Фактичне значення багатомірного критерію T^2 Хотелінга дорівнює 74,8 ($T^2_{\text{крит.}} = 73,4$), що свідчить про достовірність ($\alpha < 0,05$) відмінностей в векторах середніх при їх спільному розгляді.

Так, волейболісти "зіграних" діад більше схильні до спілкування, співробітництва (А), експресивні в виявленні емоцій (F), мають більш виражені аналітичні якості (В). Їм властива емоційна зрілість (С), розвинений самоконтроль (Q_2). Вони більш свідомо дотримуються загальноприйнятих правил та норм, наполегливі в досягненні поставленої мети (G).

В мотиваційній сфері особистості "зіграних" волейболістів

переважають мотиви, пов'язані з досягненням групових завдань (НЗ). Вони характеризуються хорошими здібностями в керуванні рухами за силовими параметрами точності (ТЗ).

Статистичний аналіз дозволяє також виявити деякі суттєві відмінності в структурі властивостей особистості волейболістів в залежності від ігрового амплуа - зв'язуючих та нападаючих. Так, нападаючі "зіграних" д'яд більш стримані в спілкуванні та менш експресивні в виявленні емоцій (F). Їм властива більша вираженість емоційної напруги (Q₄), нейротизму (Ne), які, проте, не виходять за рамки норми.

Таким чином, волейболісти психологічно сумісних ігрових зв'язок суттєво відрізняються від волейболістів менш сумісних груп більш високим рівнем розвитку інтелектуальних властивостей, більшою схильністю до спілкування, емоційною рівновагою, наполегливістю в досягненні поставлених завдань. Отже, специфічні відмінності волейболістів сумісних груп стосуються характеристик психіки та свідомості різного роду та рівня - їх інтелектуальних, емоційних, волевих особливостей, а також деяких особливостей мотиваційної сфери.

Нападаючі психологічно сумісних ігрових зв'язок відрізняються від зв'язкових комунікативними та емоційно-мотиваційними характеристиками психіки та свідомості.

Результати факторного аналізу показників особистісних тестів у волейболістів різного рівня психологічної сумісності свідчать про те, що на сумісність партнерів суттєво впливають такі фактори, як тривожність-пристосованість, екстраверсія-інтроверсія, інтелект, особистісна-ділова направленість. Гравці психологічно сумісних груп характеризуються

високими показниками за такими факторами: стійкість до стресу, інтелектуальність, екстравертивність, орієнтація на досягнення групових завдань. Членам менш сумісних груп властиві протилежні риси.

Аналіз дендрограм, отриманих в результаті проведення ієрархічного кластерного аналізу свідчить про те, що психологічна сумісність в екіпажах веслярів та групах волейболістів перш за все формується, коли партнери взаємо доповнюють один одного за одними властивостями, а за іншими мають подібні характеристики. При цьому необхідно враховувати рівень вираженості тієї чи іншої властивості особистості.

Якщо кластер-аналіз дозволяє судити про подібність-відмінність між партнерами при одночасному розгляді всіх влечев дослідження показників, то розрахунки коефіцієнтів подібності дозволяють говорити про подібність-відмінність за окремо взятими властивостями. Аналіз коефіцієнтів подібності свідчить, що для психологічної сумісності партнерів у веслуванні та волейболі необхідно, щоб показники психомоторики були подібними на високому рівні вираженості. За емоційною стійкістю, відповідальністю, самоконтролем спортсмени також повинні бути подібними, а по домінантності - взаємо доповнювати один одного.

Результати дослідження показали, що оптимальний відбір та комплектування екіпажів веслярів та груп волейболістів краще здійснювати, керуючись методичним правилом, що побудоване на основі лінійних вирішальних правил (ЛВП) та гомеостатичної методики діагностики психологічної сумісності. Суть цього правила полягає в тому, що на першому етапі

відбору всі кандидати проходять комплексне тестування за раніше описаними психологічними методиками. Результати їх тестування підставляються в лінійні дискримінантні функції, значення яких (Y) співставляється з так званим пороговим критерієм (Y^*). Якщо значення функції є більшим або дорівнює пороговому критерію, то такий спортсмен відноситься до класу "сумісних". Ці спортсмени на другому етапі відбору виконують завдання на "Гомеостатичній установці". За результатами двох етапів приймається заключне рішення про приналежність спортсмена до однієї із груп - сумісних або несумісних.

Побудована на основі інформативних показників, що виявлені в результаті покрокового дискримінантного аналізу, лінійна дискримінантна функція (ЛДФ) для веслування має вигляд

$$Y = -0,11 E + -0,32 Q_2 + -0,05 HC + 0,06 VD + -0,40 T3.$$

Порогове значення (Y^*) = -3,56.

Для волейболістів ЛДФ така

$$Y = 0,22 A + 0,49 B + 0,33 F + -0,20 Q_2 + 0,30 Q_3 + -0,05 HC + 0,06 H3 + -0,37 T3.$$

Порогове значення (Y^*) = 5,23.

Оцінка сумісності за результатами роботи на "Гомеостатичній установці" може оцінюватись за такою шкалою (для часу вирішення гомеостатичної задачі): висока сумісність - ~~5,1~~ 11,0 сек; середня - 11,1 - 22,0 сек; низька - \geq 22,1 сек.

Отже, результати дослідження підтверджують запрої новану гіпотезу. Це проявляється в результатах порівняння дослі-

джуваних груп спортсменів.

На підставі результатів дослідження були сформульовані такі висновки:

1. Психологічна сумісність членів екіпажів-двійок веслярів на байдарках та парних зв'язок волейболістів є функція трьох факторів - особливостей взаємодії партнерів в цих видах спорту, рівня вираженості та поєднання притаманних їм індивідуально-психологічних властивостей.

2. Психологічну сумісність веслярів та волейболістів обумовляють різні індивідуально-психологічні властивості. Для членів сумісних екіпажів веслярів характерні наступні індивідуально-психологічні особливості: середній рівень домінантності, гнучкості, висока свідомість, залежність від групи, направленість "на завдання", висока точність відмірювання зусиль. Для сумісних діад волейболістів характерні: комунікативність, інтелектуальність, емоційна стійкість, самоконтроль, залежність від групи, направленість "на завдання", висока точність відмірювання зусиль.

3. Виділено по п'ять значимих факторів, що визначають структуру індивідуально-психологічних особливостей членів сумісних екіпажів веслярів та зв'язок волейболістів. У веслярів вони такі: "тривожність" (доля загальної спільності - 26,2%), "групова-особистісна направленість в поєднанні з екстра-інтроверсією" (24%), "ділова активність" (19,5%), "практичність" (15,8%), "незалежність" (14,5%). У волейболістів вони такі: "тривожність" (26,0%), "екстраверсія-інтроверсія" (23,3%), "ділова активність" (20,4%), "інтелекту-

альність" (15,6%), "особистісна-групова направленість" 14,7%).

4. Методом кластерного аналізу виявлено, що психологічна сумісність веслярів та волейболістів базується як на подібності, так і взаємному доповненні (при одночасному розгляді), включених в дослідження, індивідуально-психологічних властивостей особистості.

5. Розрахунки коефіцієнтів подібності для окремих показників індивідуально-психологічних властивостей свідчать, що сумісні веслярі та волейболісти повинні бути подібними за показникам- психомоторики, інтелектуальності, емоційної стійкості, конформності, самоконтролі та взаємо доповнювати один одного за домінантністю, незалежністю.

6. Лабораторний експеримент показав, що показник часу вирішення гомеостатичного завдання корелює з сумісність партнерів у веслуванні ($r_{pb} = -0,67$) та волейболі ($r_{pb} = -0,45$). Величини точково-бісеріальних коефіцієнтів кореляції свідчать, що методика діагностики психологічної сумісності за допомогою "Гомеостатичної установки" досить приемлема для практики.

7. Лінійні вирішальні правила як для повного набору, включених в дослідження показників, так і скороченого дозволяють діагностувати психологічну сумісність веслярів та волейболістів з імовірністю правильного рішення $p = 0,83-87$.

8. Методичне правило, утворене на основі лінійних вирішальних правил та гомеостатичної методики, дозволяє оптимізувати відбір та комплектування психологічно сумісних екі-

пажив веслярів та зв'язок волейболістів.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ПУБЛІКАЦІЯХ
АВТОРА:

1. Психологічна сумісність і ефективність спільної
спортивної діяльності // В зб. Фізичне виховання дітей і мо-
лоді. - Київ, "Здоров'я". - Вип. 12. - 1988. - С. 18-20.

2. Диагностика психологической совместимости в команд-
ных видах гребли // Тезисы докладов X Всесоюзной научно-
практической конференции психологов спорта. - М.: 1988. - С.
48-49.

3. Совместимость как фактор коллективной готовности
спортивной команды // Оптимизация физического воспитания
студентов и подготовка спортсменов в вузе / Сб. науч. тр. -
Минск, БПИ, 1991. - С. 125-126.

4. Компьютеризированная система для психодиагностики
межличностной совместимости спортсменов // Физическое воспи-
тание в вузах железнодорожного транспорта: Межвуз. сб. науч.
тр. - Харьков: ХИИТ, 1993. - С. 67-69.

5. Групова композиція як фактор ефективності спільної
діяльності екіпажу веслярів // Вопросы педагогики высшей и
средней школы. Сб. науч. тр. / Под ред проф. В.К.Буряк и проф.
Л.В.Кондрашовой. - Кривой Рог, 1994. - С. 173.

Olefir V.A. Psychological compatibility of a sporting
groups and teams.

The thesis to obtain the Candidate of Psychological
Science degree (speciality 19.00.07 age and pedagogical

psychology), Kharkov State
after G.S.Skevoroda, Kharkov, 1995.

The talk is devoted to the problem of psychological compatibility of the sporting team members. Compatibility is considered as an important factor which determined readiness of sporting teams. Special attention is paid to the development of the criteria of compatibility. A two-step algorithm for selection and composition sporting teams is proposed.

Олефир В.А. Психологическая совместимость спортивных групп и команд.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология, Харьков. гос. пед. ун-т им. Г.С.Сковороды, Харьков, 1995.

Работа посвящена исследованию проблемы психологической совместимости членов спортивных групп. Совместимость рассматривается как важный фактор, обуславливающий эффективность деятельности спортивных команд. Специальное внимание уделено разработке критериев совместимости. Предложен двухшаговый алгоритм отбора и комплектования спортивных команд.

Ключові слова: психологічна сумісність, спільна діяльність, індивідуально-психологічні властивості особистості.

Пізнисано до друку 24.02.95 р. Папір книжно-журнальний.
Формат 60 x 84 1/16. Умов.-др.аркуш 1,0 Умов.-вид. аркуш 1,0
Тираж 104 прим. Замовлення № 26.

Ротапринт ХЗМТ, м. Харків-12, вул. Свердлова, 1.